

Текстове за комунизма в България

**Окупацията на България от
Съветската армия и изграждането
на комунистическата диктатура**

Konrad
Adenauer
Stiftung

Съдържание

- 4 | Положението през 1944
- 4 | Подготовка и цел на операцията за навлизането на Червената армия в България
- 8 | Установяване на комунистическата диктатура по време на съветската окупация
- 11 | Стопански загуби в резултат на окупацията
- 14 | Допълнителна литература

1. Положението през 1944

Военните успехи на Червената армия през първата половина на 1944 г. принуждават управляващите в България да търсят изход от положението на страната, която през 1941 г. се е присъединила към Тристранния пакт след заплахата от германска агресия. Москва поставя под натиск София, въпреки че България е успяла да договори нейни войски да не воюват на Източния фронт. На 18 май 1944 г. съветското правителство връчва нота на България с искането тя незабавно да скъса съюза с Германия. Още същия ден правителството на Добри Божилов подава оставка, за да не даде категоричен отговор. Съставеният на 1 юни 1944 г. кабинет на Иван Багрянов има за задача да намери решение от задълбочаващата се криза. София се опитва да излезе от войната и започва контакти с британската и американската дипломация.

На 12 август 1944 г. парламентарната опозиция и Отечественият фронт излизат с обща декларация за създаване на „ново конституционно правителство“. След натиск от страна на Москва и директивата на Георги Димитров Отечественият фронт се отказва от подписа си под декларацията.

След успеха на Яшко-Кишиневската операция в края на август Червената армия достига р. Дунав, принуждавайки Румъния да капитулира. Черноморският военен флот и Военновъздушните сили на СССР имат господство в региона по море и въздух. 2-ри Украински фронт преследва германските войски през Румъния, една малка част от които отстъпват и преминават в България.

2. Подготовка и цел на операцията за навлизането на Червената армия в България

2.1. Подготовка

Върховното командване на Съветския съюз замисля да се предприеме на територията на България настъпателна операция, като за това се отдели цял фронт¹ и се вземат мерки да се постигне изненада чрез бърза подготовка и светкавично осъществяване на операцията.

В стратегията на СССР едно бързо нахлуване в България е възможност да се парират евентуални действия на Великобритания по откриване на фронт на Балканите и с помощта на 23 турски съединения, дислоцирани в Източна Тракия, да окупира България, като по този начин да изпревари Червената армия.

На 22 август 1944 г. заместникът на върховния главнокомандващ маршал Георгий Жуков е извикан във Върховното главно командване, където получава задачата да разработи план за настъпление в България, в чийто състав влизат три войскове армии; една въздушна армия – 17-а; два механизирани военни части, в които са включени бързо предвижващи се машини – бронетанкови, бронетранспортьори и т.н. Те са включени в авангарда. Общата численост на фронта възлиза на 258 000 души, 169 000 от които са стрелкови войски, разполагащи с над 6300 оръдия и минохвъргачки, 470 танка и самоходни артилерийски установки и с над 720 самолета.

Настъплението е съобразено с числеността на българската армия, която тогава наброява над 288 000 души, а при мобилизация е могла да достигне до половин милион, както и с малобройното присъствие на германски войски – около 22 000 души.

На 29 август 1944 г. Върховното главно командване му поставя задача фронтът със стремителен марш да съсредоточи войските си на румъно-българската граница в Добруджа.

Там първа достига 46-а армия. На 30 август това прави и от 57-а армия, а на 2 септември е дислоцирана и 37-а армия. Тя форсира река Дунав в долното ѝ течение и като прекосява Северна Добруджа, се разполага на границата с България.

Близката задача на фронта е да навлезе в България и да постави под контрол територията до линията Русе – Карнобат – Бургас. Отделено е специално внимание на завземането на градовете Варна и Бургас и на пленяването на германските кораби в двете пристанища. Крайната цел е овладяването на района на София и пълното окупиране на България.

На 5 септември съветското правителство с нота до българското правителство обявява война на Царство България. Това е формален повод за влизането на Червената армия в България. Предложението на българската страна за примирие не е прието.

2.2. България – преди и след обявяването на война от СССР

Българската армия е предупредена да не оказва съпротива при евентуално влизане на съветски войски в страната. Още на 1 септември 1944 г. военният министър в правителството на Иван Багрянов, което преди седмица е обявило България в положение на „неутралитет“, заповядва на началниците на 3-а Варненска и 4-а Плевенска армейска област, ако Червената армия премине границата и навлезе в страната, българските военни части по възможност да не се намират в близост до пътищата, по които се движат съветските части.

Оставена без подкрепата на ОФ, парламентарната опозиция съставя на 2 септември 1944 г. правителство на Народната и Демократическата партия и БЗНС начело с Константин Муравиев. Той предлага министерски постове на ОФ, но БРП (к) и нейните съюзници отказват, тъй като се подготвят за преврат.

Новото правителство обявява възстановяването на гражданските права и свободи. То започва възстановяване на конституционния режим в смисъл на суспендираната 1934 г. конституция – разпуска се несвободно избраното Народно събрание, обявява се политическа амнистия, премахват се жандармерията и забраната върху политическите партии. Оповестено е прекратяването на войната с Англия и САЩ, а на 5 септември 1944 г. са прекратени дипломатическите отношения с Германия.

На 6 септември 1944 г. министърът на войната съобщава на командирите на петте армии, на родовете войски, на 2-ри корпус и на други части, че предния ден Съветският съюз е обявил война на България и че правителството през нощта е поискало примирие, като е решило да не се оказва съпротива на Червената армия. Командирите на 3-та и 4-та армия получават заповеди да изтеглят армиите от дунавската и добруджанската граница и да се завърнат в мирновременните си гарнизони.

Същия ден правителството в София решава да обяви война на Германия. Състоянието на война обаче започва от 18 ч на 8 септември, за да се даде възможност на българските войски да се изтеглят от Югославия.

2.3. Първи ден на операцията

На 8 септември 1944 г. рано сутринта командващият фронта армейски генерал Фьодор Толбухин заповядва войските на 3-ти Украински фронт да преминат румъно-българската граница. Фронтът настъпва в един ешелон, без артилерийска и авиационна подготовка.

Над Североизточна България и в други райони на страната съветски самолети разпръскват обръщение на командващия 3-ти Украински фронт генерал Толбухин към българския народ. В него се казва: „Българи! Червената армия няма намерение да воюва с българския народ и неговата армия, тъй като тя счита българския народ за братски народ“.

В обръщението се поставя искането германските войски в България да бъдат предадени на Червената армия и да се даде възможност на съветските части да извадят потопените кораби на Вермахта. Това са условията, при които може да бъде прекратено състоянието на война и да се започнат преговори за примирие. От българска страна никъде не е срещната съпротива. Червената армия се предвижда, без да води военни действия и да използва оръжие.

46-а армия под командването на ген.-лейт. Иван Шлемин навлиза в България през най-западната част на добруджанската граница, форсира Дунав в района Силистра, Тутракан, Русе, подпомагана от Дунавската военна флотилия. Първа преодолява реката 4-та гвардейска стрелкова дивизия. Нейният авангард има задачата да заеме шосето за София близо до Русе, за да осигури прехвърлянето на основните сили. Още на същия ден армия овладява Русе, Тутракан, Силистра и техните райони, а челният ѝ отряд достига Разград.

Едновременно с 46-а армия и централната 57-а армия под командването на ген.-лейт. Николай Гаген преминава границата. Към 20 ч. същия ден предните сили на армията, начело на които е стрелкови батальон, достигат Шумен и се установяват на лагер край града.

Константин Муравиев
(1893-1965)

Лявофланговата 37-а армия с командващ ген.-лейт. Михаил Шарохин преминава границата и с предния си отряд настъпва в направление Добрич, Провадия, Дългопол. Първите части на армията достигат Добрич към 14 ч. на 8 септември и влизат в града. По заповед на командващия фронта ген. Толбухин настъплението на войските се ускорява, за да се завземат колкото се може по-бързо пристанищните градове Варна и Бургас.

4-и гвардейски механизирани корпус влиза във Варна до късно вечерта. При нахлуването на съветските войски във Варна командирът на Трета българска армия ген. Никола Христов е убит от комунистически терорист. Пристанището във Варна е блокирано от Черноморския военен флот.

През първия ден на операцията предните отряди на армиите преминават 65-80 км, а главните сили – 30-40 км. Съветските войски от 3-ти Украински фронт завземат без бой Североизточна България.

През нощта срещу 9 септември 1944 г. в София е извършен военен преврат, в резултат на който е съставено правителство на Отечествения фронт. На същия ден новият Министерски съвет изпраща делегация в щаба на 3-и Украински фронт. Нейната задача е да осъществи връзка с Главното командване и да го помоли да се прекратят военните действия на Червената армия в България, като се договори сътрудничеството с българската армия². Делегацията е подпомагана от Георги Димитров от Москва, който държи постоянна връзка с командването на 3-ти Украински фронт.

2.4. ВТОРИ ДЕН НА ОПЕРАЦИЯТА

Рано сутринта на 9 септември главните сили на 83-та бригада морска пехота окончателно овладяват Варненското пристанище и пленяват изостаналите германски моряци. В града е установено съветско военно комендантство.

След овладяването на Варна 4-ти гвардейски механизирани корпус продължава придвижването си на юг и влиза в Бургас.

Още преди това сутринта на 9 септември в Бургас е извършен въздушен десант от 80 души, които заемат летището и пристанището. Малко по-късно е стоварен и морски десант от 400 морски пехотинци. В града влиза и 364-и отделен батальон морска пехота. Вечерта на бургаското летище кацат 70 изстребители, а до 13 септември – 150 самолета с 300 души екипаж и общо 600 души личен състав. 46-та армия достига линията Русе–Исперих и съсредоточава основните си сили в района на Разград.

57-ма армия напредва към Шумен. Сутринта на 9 септември в града влизат танковете на 7-ми механизирани корпус. Също така тук е установено съветско военно комендантство³.

16-та механизирани бригада от 57-а армия продължава към Карнобат, в който навлиза следобед на 9 септември. До района на Поморие, Бургас и Созопол достига 4-ти гвардейски механизирани корпус.

Държавният комитет на отбраната на СССР взема предвид молбата на правителството на ОФ и обстоятелството, че страната е обявила война на Германия и решава да прекрати състоянието на война с България. В резултат на това решение военните действия в България са прекратени от 23 ч. на 9 септември. Планираната до 12 септември 1944 г. инвазия е извършена успешно за 2 дни⁴.

На 11 щабът на 3-ти Украински фронт е преместен в с. Суворово край Варна. На 14 септември войските се съсредоточават в района на Русе, Никопол и Оряхово.

За да достигне София и да прикрие западното направление към нея, се съставя оперативна група войски. Те пристигат в София на 15 септември.

2.5. СЪВЕТСКИТЕ ВОЙСКИ В БЪЛГАРИЯ В ПЪРВИТЕ ДНИ СЛЕД 9 СЕПТЕМВРИ 1944 Г.

Едновременно с това от 13 до 22 септември 17-та въздушна армия се пребазира на летищата около София, Пловдив и Лом.

Войските на 3-ти Украински фронт навлизат на територията на България през понтонен мост на река Дунав на 8 септември 1944 г.

На 13 септември 1944 г. ген.-полк. Сергей Бирюзов пристига в българската столица. По-късно там той оглавява Съюзната контролна комисия.

Щабът на придвижилата се в района на Видин 57-ма армия за участие в Белградска операция напуска Шумен на 20 септември.

Части от 37-ма армия са дислоцирани в Южна България, за да се подсигурят от евентуално нападение от юг. Основните сили на 3-ти Украински фронт напускат територията на България за участие в настъплението срещу Германия.

В областните центрове и по-големите градове са разположени съветски комендатури. Съветските части се настаняват в опразнени от водещата сражения българска армия казарми и различни обществени сгради.

На 16 септември 1944 г. маршал Толбухин отправя до министъра на войната Велчев писмо, с което предлага за по-доброто взаимодействие между съветските и българските войски българската армия да бъде подчинена в оперативен отношение на командващия 3-ти Украински фронт. На следващия ден правителството на ОФ разглежда това предложение и го приема.

За кратко време е комплектувана 450 000 армия, която взема участие в заключителната фаза на Втората световна война на страната на антихитлеристките сили. Загубите на Българската армия във Втората световна война възлизат на 40 450 души. От тях убити - 8 337, ранени - 22 958, а безследно изчезнали - 9 155.

2.6. Окупационна политика и престъпни прояви на съветски военнслужещи

Присъствието на „освободителите“ не е безпроблемно. За това свидетелстват личните молби на Георги Димитров до Сталин и Молотов от края на септември 1944 г. за спиране на насилията, мародерствата и грабежите, извършвани от съветски войници.

Срещу това Димитров обещава пред съветското ръководство в Кремъл българското правителство да задоволи всички нужди на съветската армия.

Различните прояви на престъпни действия на съветски войници продължават до края на престоя им в България – декември 1947 г. За това свидетелстват възражения на Георги Димитров през 1946 и 1947 г. През април 1947 г. ръководителят на СКК ген. Бирюзов уведомява властите в София, че за престъпления срещу български граждани през 1946 г. „строго са наказани“ 17 съветски военнслужещи, сред които и офицери с различни срокове лишаване от свобода – от 1 до 3 години.

Престъпленията им са свързани с кражби на имущество или опити за изнасилвания. Малкият брой осъдени съветски войници вероятно е свързан с факта, че хората са се страхували да търсят правосъдие в онези смутни години.

3. Установяване на комунистическата диктатура по време на съветската окупация

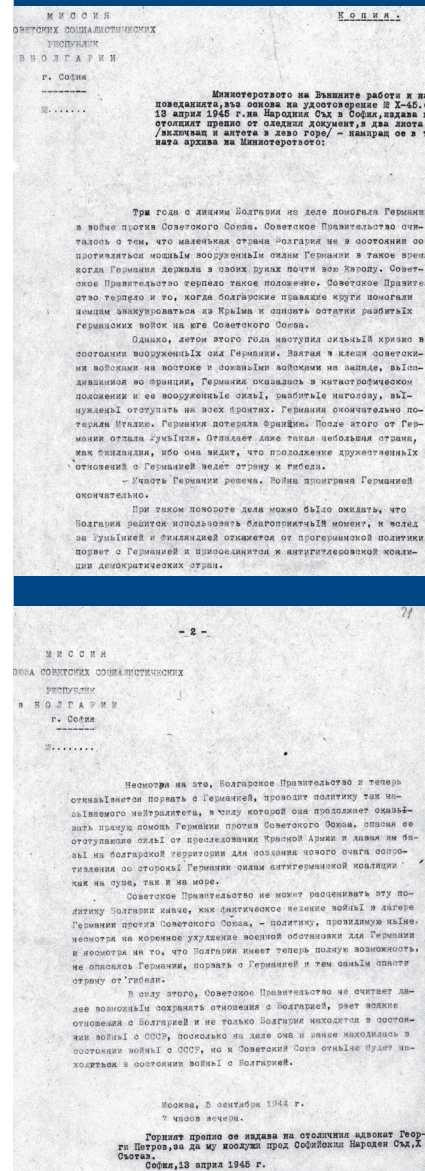
3.1. Пролог

Комунистите успяват да завземат властта и в България на щикове на Червената армия. Те имат претенции да променят коренно политиката, обществото, стопанството и културата, т.е. цялостното битие на народа.

Тези идеи попадат на благодатна почва у немалко българи, тъй като управлявалите дотогава политически сили са изхабени и нямат успех. Преди всичко неравноправните съсловия и обществени групи като жените, работници, малцинствата и младежи имат симпатии за радикални реформи. Мнозина желаят ново начало, обещаващо свобода, равенство и прогрес.

Но събитията се развиват по друг начин. Фасадното правителство на Отечествения фронт, уж съюз на обединените опозиционни сили, до 1948 е превзето от еднопартийно правителство на комунистите. Отначало обаче наложената от Москва тактика на българските комунисти е да включат други партии в правителството, но без да им предоставят много власт. Сталин не иска в външнополитически план да влиза в конфликт с западните сили,

Фондация
Конрад Аденауер
България

Нотата, с която СССР
обявява война на
България

www.kas.de

7

тъй като Съветският Съюз все още не разполага с ядрено оръжие. Това обаче съвсем не означава, че Сталин иска да даде шанс на демократическо развитие в окупираните страни или да позволи на западните съюзници да влияят на работата на Съюзната контролна комисия (СКК) в България. Поради това само се поддържа псевдодемократична фасада. Опозиционни партии се допускат, свободата на печата все още не е значително ограничена и в самото правителство има не само комунисти, но против волята на червените управници от самото начало не става нищо, те са действителните господари в страната.

3.2. ПРАВИТЕЛСТВО НА ОТЕЧЕСТВЕНИЯ ФРОНТ

Правителството на Отечествения Фронт идва на власт чрез военен преврат. В нощта на 8 срещу 9 септември 1944 г. министър-председател Муравиев и неговият кабинет са арестувани, след като един танков полк се е присъединил към партизаните и е окупира софийския център.

Под ръководството на полковник Кимон Георгиев, който става министър-председател, е образувано ново правителство. Георгиев и неговият министър на отбраната полковник Дамян Велчев не са комунисти; те са членове на военно-елитарния кръг Звено. В правителството обаче преобладава влиянието на доминирания от комунистите Отечествен Фронт. Най-важните министерства – на правосъдието и вътрешните работи – са оглавени от членове на комунистическата Българска работническа партия. Срещу комунистите нищо не се решава. Те дърпат конците. Така и в България пътят към т. н. „народна демокрация“, т.е. комунистическа диктатура, изглежда предначертан. Подобно на Румъния и в България включването на десни сили в марионетно правителство служи за прикритие и за първа стъпка към пълното превземане на властта. Правителствената програма на Георгиев неслучайно започва с изречението: „Сърдечно приятелство със Съветския Съюз и вечна дружба с братския руски народ.“ Едно от първите му действия като управляващ е амнистията за всички комунистически партизани, които оттам нататък се наричат „борци за освобождение“, макар че техният брой е твърде ограничен. През 1947 г. в член 1 на новата българска конституция се говори за „народното въстание от 9 септември 1944 г.“. Така се създават легенди, въздействащи и до ден днешен.

Георгиев обаче сякаш наистина вярва в пробива на демокрацията в България, въпреки че други са по-наясно с процесите. В интервю с немски журналист, дадено още през септември м. 1944 г. Георгиев се изразява доста наивно: „Твърди се, че България иска да въведе комунистически или съветски режим. Това е коварна лъжа, а единствено вярно е, че искаме да изградим истинско демократическо управление, на което да сътрудничат всички прогресивни сили в страната. обстоятелството, че комунистическата партия участва в правителството, не бива да се надценява.“

3.3. УБИЙСТВА И „НАРОДЕН СЪД“

Правителството на Отечествения Фронт в сравнение с други държави от Източния блок действа особено брутално и кърваво срещу представители на старата система. Отговорността за това е до голяма степен на Комунистическата партия. Настъпващата Студена война също така допринася за бруталната разправа с опозицията: „народните врагове“, „предатели“, „фашисти“ и „агенти“, както ги заклеймяват, не може да очакват редовно съдебен процес или милост. Така след 9 септември 1944 г. са убити хиляди хора без присъда или пък скоро след това осъдени в показни процеси от т.нар. Народен съд. Броят на убитите и безследно изчезналите лица според различните източници се колебае между 18 000 и 30 000 души.

Първоначално „народната милиция“ започва да провежда „чистки“ из цялата страна, преследвайки представителите на старата власт и други „съмнителни лица“. Милицията е подчинена на Министерството на вътрешните Работи. В нея служат обикновено бивши партизани, които сега изместват редовните полицейски сили. Милиционерите действат безразборно. Всеки, който им се стори съмнителен или пък притежава собственост, може да бъде разстрелян. Понякога се използва случая за разчистване на стари сметки от личен характер. Тези хора набързо са обявени за „колаборатори“ или „фашисти“ и

Снимки от 9 септември
1944 г.

така се оправдава тяхната експроприация и екзекуция. „Фашистко“ в новия речник е всичко, което се противопоставя на комунистическия стремеж към властта.

Висшият комунистически функционер Вълко Червенков докладва в средата на септември на Георги Димитров в Москва за провеждането на масовите чистки: „Фашизмът падна (...), но борбата не е свършила. (...) В първите дни на революцията сметките с най-яроостните ни врагове, паднали в нашите ръце, спонтанно бяха разчистени. Сега ще предприемем мерки, за да ангажираме органите на съдебната власт с това. Министърът на правосъдието работи за създаването на Народен съд (...) От въоръжени групи партийни членове и комсомолци тихомълком се образувани ударни отряди за особено отговорни задачи.“⁷

В писмо от 17 октомври 1944 г. бъдещият български министър-председател потвърждава за насилствените действия на комунистите: „Предателите, провокаторите, враговете се наказват безмилостно. На противника е нанесен много силен удар. Но нашите другари не успяха да отсекаат главите на нашите противници в първите дни. Затова масовата чистка продължи през целите изминали две седмици.“

Народният съд бързо се захваща за работа. Тяхната задача е да съдят представителите на старата система и антикомунистите в показни процеси, за да бъде гарантирано, че няма да възникне съществена опозиция срещу изграждане на съветска система в България. Процесите са подигравка с всички принципи на правовата държава: обвинители не са образовани съдии, а партийни активисти. Подсъдимите нямат възможност да се защитават. По-късно имуществото им е конфискувано, а семействата им също подложени на репресии. До юли 1945 г. 11 000 души са изправени пред Народния съд, а едва 1500 от тях са оправдани.⁸

Най-известните личности са изправени пред съда в София. Заседанията започват четири дена преди Коледа и се провеждат в тържествената зала на Съдебната палата и аулата на Софийския университет. Подсъдими са трите регенти на малолетния цар Симеон Втори, трима бивши министър-председатели, 26 бивши министри, 122 депутати на предишното Народно събрание от 1940 г. наред и 8 съветници на цар Борис Трети. Общо 162 обвиняеми са изправени пред съда, за да им се търси отговорност. Явяват се пред съдиите-лаици в затворнически дрехи и имат мизерен вид след няколкомесечното пребиваване в килията. Пред съда протестират майки и вдовици на загинали партизани, насъскани от властите или поне толерирани от тях. Съпътствани от танкове и Народна милиция, те викат срещу обвиняемите лозунги като „Фашистите на бесилката!“

По време на процеса някои от обвиняемите се предават, за да спасят главата си.⁹ Други като принц Кирил поставят съдиите в неудобно положение. Той пита за членовете от закона, според които политическите деяния, в които е обвинен, са престъпления. Неговите въпроси остават без отговор. Това красноречиво илюстрира липсата на законност в показните процеси, които не търсят истината и правото, а единствено желаниия резултат.

Присъдите са оповестени на 1 февруари 1945. В 100 случаи съдът налага смъртно наказание. Екзекуциите се извършват в нощта от 1 срещу 2 февруари. Осъдените сами копаят гроба си на софийските централни гробища при минус -19 градуса по целзий. Заповядват им да се съблекат, след това ги застрелят с автомати. Принц Кирил умира с думите: „Да живее царството България!“ Днес малка плоча на гробищата напомня за екзекуцията-престъпление.

Други осъдени, които по време на делото още не са заловени, между тях много офицери и началници на генерални щабове, са ликвидирани по-късно, след като са задържани.

3.4. Тотален контрол

1946 на контролиран от комунистите референдум монархията е премахната. По това време семейството на царя вече е напуснало страната. Няколко месеца по-късно демократите в България осъзнават, че комунистите не искат да делят властта, а я искат изцяло за себе си. Другите лидери като председателят на БЗНС

Кимон Георгиев
(1882-1969)

Снимка направена
пред главния вход на
Софийски университет,
където заседава
народният съд

Никола Петков поради това напускат правителството. Петков иска изборите през 1946 г. да бъдат проведени под надзора на Съюзната контролната комисия в София. Това обаче би затруднило манипулации от страна на комунистите, поради което те да отказват подобен контрол. Изборите завършват с желанието резултат за Отечествения фронт, въпреки че Петков и Обединената опозиция печелят 101 от 465 места в Народното събрание. Кампанията преди изборите обаче протича с крайна бруталност: 22 кандидати на опозицията са убити. Това кара британски наблюдатели да сравняват предизборната кампания с „терористичен поход“. Водещият социалдемократ Кръстю Пастухов например е арестуван на 26 юни 1946 и осъден на 5 години затвор. По-късно е удушен в килията си. След изборите завърналият се от Москва Георги Димитров става нов държавен глава.

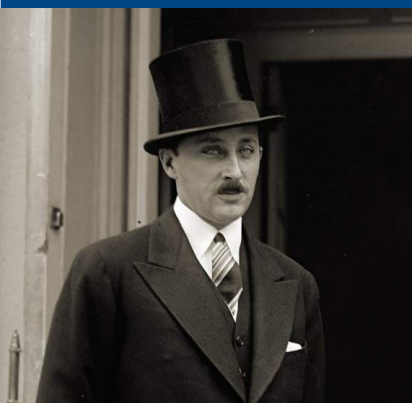
Петков, който не желае да преклони глава и нарича Димитров „червен гаулайтер“, отъждествявайки го така с омразните фашисти, сега е в сериозна опасност. Той доста добре разбира новата власт. Анализът му безпроблемно би могъл да се пренесе и върху другите страни на бъдещия Източен блок. Според него комунистите никъде не биха могли да дойдат на власт чрез свободни избори: „Каква полза от увереността, че мнозинството на българския народ стои зад нас при условие, че другите имат оръжие?“

През февруари 1947 г. в Париж е подписан мирния договор с България. В началото на юли съюзниците се изтеглят от София. Веднага след това започват масови арести, която засяга и Петков. Обвинен е в държавна измяна и още през септември същата години е екзекутиран на бесилката. Водачът на социалдемократите Коста Лулчев е осъден на 15 години затвор. Това са предупреждения за опозицията. Димитров съветва опозицията да се вразуми и да не пречи на правителството, „иначе ще я прати при Св. Петър“. 10 Държавна сигурност започва да наблюдава опозиционерите. През октомври множество политици по принудително изселени, 721 членове на опозиционни партии изчезват в новооткритите концентрационни лагери.

Съществена стъпка към диктатурата приемането на нова конституция през декември 1947 г. от Шестото Велико народно събрание, която превръща България в „Народна република“. Гражданските права и задължения с е ориентират по съветската конституция.

Разделението на властите окончателно е премахнато. Властовият монопол преминава изцяло към Комунистическата партия. Тя утвърждава своята власт чрез ликвидиране на нежелани лица, частната собственост и принудителната колективизация на земеделието. Както и в останалите държави с комунистическо ръководство, и в България следва бърз процес на сливането на държава и партия. Комунисти заемат всички важни постове. След октомври 1944 г. държавният апарат е поставен под контрол чрез многобройни репресивни закони и наредби. На по-високите позиции в администрацията на страната, особено в съдебната система, са поставени нови хора, при което важни са идеологическите им убеждения, не толкова професионалните умения. Във всички обществени области като администрация, икономика, армия, образование, култура и духовна сфера е наложена съветската система. Портрети на Ленин, Сталин, Маркс и Димитров са закачени навсякъде. Изгражда се система от лагери по съветски образец и започва въдворяването в тях на оцелелите политически противници или лица, които пречат на властта, други са изселени в провинцията. С помощта на съветски съветници Комунистическата партия поставя и основите на репресивния си апарат – Държавна сигурност.

Но терорът много бързо се насочва и към собствените редици. През март 1949 г. Георги Димитров е повикан в Москва. Официалната става дума за почивка и лечение. Смъртта му там е оповестена в началото на юли, а трупът му е – балсамиран като този на Ленин - пренесен в София и изложен в стъклен саркофаг в мавзолей. Дали Димитров наистина е починал от заболяването си или поради факта, че е изпаднал в немилост при Сталин, версия, за която има основания, да ден днешен не е изяснено. Той е последван като държавен глава от своя бивш телохранител и зет Вълко Червенков. В края на 1949 г. Червенков открива истинска хайка срещу предполагаеми противници в собствената партия, заподозрени, че не следват сто процента линията на Москва. Стотици хиляди са оклеветени, хиляди осъдени на смърт, лагер или затвор. Показните

**Кирил Преславски - убит
от Народния съд**

**Никола Петков, осъден
на смърт и обесен.**

процеси в немалка степен приличат на тези под ръководство на Сталин от 1937 г., но те се провеждат по същото време и в други комунистически страни. България не е изключение.

Едва след смъртта на Сталин през 1953 г. натискът намалява малко. На VI конгрес на БКП е избран 43-годишният Тодор Живков за Първи секретар на партията е избран 43-годишният Тодор Живков. Но едва през 1956 г. Живков успява да смени Червенков като министър-председател. През 1961 Живков изключва Червенков от ЦК на БКП и по този начин укрепва собствената си власт. Ерата на Живков започва...

4. Стопански загуби в резултат на окупацията

На 28 октомври 1944 г. България сключва примирие с антихитлеристката коалиция. Съюзна контролна комисия (СКК) следи за спазването му. България е задължена да издържа СКК, както и съветските войски. От 8 септември 1944 г. до началото на 1945 г. числеността им заедно с преминаващите през територията ѝ за фронта части достига 600 000 души.

Още преди подписване на Съглашението правителството на ОФ взема решение за безплатно лекуване на съветските войници. Безплатно е ползването на всякакъв транспорт на предвижване.

Правителството и БНБ са принудени да изкупят от населението обменните руски рубли и да ги предаде на СКК. Банката плаща 15 лв. на рубли и предава на окупационните власти 4 908 118 рубли при условие, че съветската страна ще възстанови на БНБ равностойността им в левове. Москва не само не възстановява милионите, но и задължава операцията по изкупуването на рубли да продължи. В резултат на това БНБ предава още 2,7 млн. рубли. Съветската страна отказва да възстанови общата сума от над 7 млн. рубли с мотива, че с тях „съветските военни части са закупили продукти, с които българското правителство е било задължено да снабдява съветската войска“.

В ползва на СКК се изземват всички луксозни коли, ремонтират се частни сгради за нейните нужди, отпускат се парични средства на разположение на съветските военни власти, доставят се хранителни запаси.

Кабинетът на ОФ изпълнява желанието на Москва за приемането на постановление, с което е позволено на съветските части да се предоставят парични средства и стоки при облекчена процедура без разходно-оправдателни документи.

Отпускат се и средства за предоставянето на съветската армия на 1000 т. тютюн. Иззети са всички речни и морски плавателни съдове. Съветската армия заграбва като „трофейни“ значителни строителни, горивни и др. материали, които продава на държавата и реализира съответните печалби.

Най-разорително за българското стопанство се оказва изпълнението на финансово-икономическите задължения, произтичащи от чл. 15 на Съглашението. То задължава българското правителство да предоставя парични средства, огромни количества храни, стоки, въоръжение, извършването на ремонти и използването на материали за тях и услуги за Съветското главно командване.

Цената на съветската окупация за България е огромна. Общата сумата възлиза на 133 280 719 447 лв. В нея влизат над 63,2 млрд. лв. разходи на България при участието и във войната срещу Германия; 30 млрд. разходи по изпълнение на примирието; определените косвени щети в размер на над 27 млрд. лв.; разходи за обезщетения, пенсии и еднократни помощи – 10,9 млрд. лв.

Въпреки че е трудно да се определи с точност размера на направените разходи в конвертируема валута може да се говори за сума от 300 млн. тогавашни долара.

За да се добие представа за колосалните разходи по издръжката на съветската армия и участието и във войната в заключителната ѝ фаза на страната на победителите, без да е призната за такава, трябва да се посочат още няколко цифри. Целият национален доход на България през 1945 г. е 141,8 млрд.

Окупацията на България от Съветската армия и изграждането на комунистическата диктатура

лв., а окупационните разноси надхвърлят три пъти приходната му част от 43 млрд. лв.

До края на октомври 1945 г. направените разходи възлизат на над 26,1 млрд. лв. Според доклад на БНБ от май 1947 г. само по този член от Съглашението разходите на страната възлизат на огромната сума от 35, 9 млрд. лв. Заедно с разходите по останалите точки от договора сумата нараства на 38,9 млрд. лв.

Финансовата криза, която е обхванала България, продължава и след приключването на войната. През 1946 г. държавния бюджет не се изпълнява. Приходите достигат до 39 млрд. лв., а разходите са 65 млрд. лв.

Заради огромните разходи, свързани с войната и изпълнение на Съглашението за примирие, рязко намаляват капиталните вложения в производствения сектор, което предизвиква дълбока икономическа криза. От 46,8 млрд. лв. през 1944 г., реалният национален доход през 1945 г. достига едва до 26 млрд. лв. Кризата в българското стопанство и международната изолация се отразяват тежко и на външнотърговските операции. През 1945 г. страната реализира една трета от обема на българската външна търговия. В сравнение с 1939 г. вносът достига 20 процента, а износът – 40 процента.

СКК не прави никакви отстъпки и облекчения на отношение на разходите на страната за издръжка на съветските войски.

За да избегне очертаващия се срив на държавните финанси, предизвикани от огромните разходи, правителството прибегва до драстични мерки, които нито едно управление дотогава в България не е провеждало. Предприема се ход с ограничаване на банковото обръщение. Операцията се извършва от 1 до 16 март 1947 г.

В резултат на нея в банките насилствено са събрани голяма част от паричните наличности на населението, извадени са от употреба старите съкровищни бонове, които преди това поради значителния си обем са използвани като платежно средство и силно е ограничена банкнотната маса в обръщение.

За мащабите на извършеното ликвидиране на паричните ресурси говорят данните на БНБ. Преди обмяната в обръщение е имало 39 млрд. лв. В банкноти и 31 млрд. в съкровищни бонове. От общо 70 млрд. лв. От населението, държавните и частните предприятия са иззети 69 млрд. лв.

Тежестите на обмяната са за сметка основно на обикновените граждани, като само тях принудително да събрани 49,5 млрд. лв. стабилизирането на финансите е платено спестяванията на населението и рязкото свиване на покупателната му способност.

Правителството на ОФ очаква, че участието на България в заключителната фаза на Втората световна война на страната на победителите ще се отрази положително и страната ще подобри външнополитическото си положение. Нито дадените човешки жертви на фронта, нито колосалните икономически загуби на страната в издръжката на съветските окупатори не помагат това да стане. Мирният договор е подписан на 10 февруари 1947 г. в Париж, но България не получава статут на съюзяваща страна. Съветските представители гласуват против.

Пропагандни скулптурни композиции на паметника на Съветската армия в София

From the Reader's Digest for October, 1945.

I Saw Russians Take Over Bulgaria

By CHARLES LANIUS

On August 18, Secretary of State James F. Byrnes informed Bulgaria that the U. S. Government did not consider the present Bulgarian government "adequately representative of the important elements of democratic opinion" and was not satisfied that the scheduled elections would permit people to vote "free from force and intimidation."

Two days later British Foreign Secretary Ernest Bevin in the House of Commons, referring to Bulgaria, Rumania and Hungary, said, "The impression we get from recent developments is that one kind of totalitarianism is being substituted for another."

What is back of these recent developments? And what is the interpretation of democracy in the Balkans at present? In order to understand the moves of the British and American governments, it is important to know the facts, to know what has gone on in the past year under an almost complete news blackout.

PART I

I WATCHED the Red army roll into war shattered Sofia, Bulgaria, at 4:10 in the afternoon of September 16, 1944. I stayed on in Bulgaria eight months to see what happens in a country the Russians take over.

I had arrived from Turkey on September 7. Bulgarian consular officials in Istanbul wanted American newspapermen in the country ahead of the Russians. A car met me at the frontier, and with two pistol-packing secret police, I bounced off over the dirt highway for Sofia.

The next morning I saw the new prime minister, Constantin Muravieff, long-time liberal. His government—a coalition of all democratic parties—had been formed the week before.

He impressed me as an honest, straight-talking democrat. He told me how desperately he was trying to conclude an armistice with the Allies.

BUT THE NEXT DAY A COMMUNIST-DOMINATED COALITION SEIZED THE GOVERNMENT AND HE WAS THROWN INTO JAIL.

The first Russians crossed the frontier on September 8. Dog-tired and filthy from battle, they rode their beaten-up vehicles like conquerors, impassive as wooden Indians.

This was a battle outfit and looked it. Pink-faced youngsters, weather-beaten old-timers with drooping mustaches, barrel-chested giants and runty anemics—all had one thing in common: **THE APPEARANCE OF FIERCE, RELENTLESS WARRIORS.**

A shining American Packard led the mud-covered, nondescript column. Jeeps and American trucks made up half the vehicles.

STORIES of rape and looting had preceded the Russians from the provinces. But cheering started when the lead vehicles passed under Stalin's portrait hanging from a hastily thrown-up red-bannered victory arch. Many Bulgars shouted their welcome.

That night Sofia's restaurants and cafes were filled with hungry Russians. Red-capped military police patrolled the streets. Buzom Russian women, complete with boots and tommy guns, appeared to take over traffic.

A week later the Russians had completed the occupation. The Red army started foraging operations. Peasants, who only a few hours before had been waving red flags, **HOWLED WHEN SOVIET SOLDIERS DROVE OFF PIGS, HORSES AND CATTLE, AND HELPED THEMSELVES TO FODDER.**

After a few disastrous incidents, the farmers learned it was best to **LET SOLDIERS TAKE WHAT THEY LIKED.**

It soon became clear the Soviets would run Bulgaria on an **INFLEXIBLE TOTALITARIAN BASIS.** They ruled indirectly but effectively through the fatherland front, a "nonpartisan" organization of the type usually favored by Moscow.

The fatherland front was organized by shrewd, auburn-haired Mme. Tzola Dragoytchova, fanatical Communist trained in Moscow, and today Bulgaria's dictator.

With the Communists controlling the well-armed mountain partisans and the Russian army penetrating the country, it was comparatively easy for her to **PUT COMMUNISTS IN KEY POSITIONS IN THE NEW GOVERNMENT.**

AT THE time of the coup d'etat Communists comprised NOT MORE THAN 5 PER CENT of the total population of roughly 6,000,000. The bulk of the people are Slav peasants, pro-Russian by tradition but definitely NOT PRO-COMMUNIST.

Nearly every peasant owns his own farm. He is his own master. Citizens of Sofia, an overgrown country town, are sons and grandsons of peasants. When a man makes money, he invests it in real property. **BIG FORTUNES ARE PRACTICALLY NONEXISTENT.**

When the Communists seized power, Anton Yugoff, a smooth-talking factory worker under death sentence for Communist activity, came out of hiding to take over

Charles Lanius has been a foreign correspondent in Europe for the past 11 years. Shortly after the war started, he joined the staff of the National Broadcasting Company and was assigned first to Rome, then Berlin. In 1941 he followed the German army through the Balkans and watched the invasion of Russia. Next he went to Switzerland and, at the end of 1943, to Turkey, where he waited for an opportunity to get back into the Balkans.

the ministry of interior and turn Bulgaria into a LAND OF TERROR.

The afternoon after the coup d'etat I heard Yugoff tell a brigade of young partisans, from a window in the war ministry, that they represented the **NEW LAW IN Bulgaria.**

The partisans, mostly teen-aged boys and girls, were armed with tommy guns and automatic pistols. Bandoleers of cartridges hung from their shoulders, grenades sagged from their waists. Yugoff told them they were now hunters instead of the hunted. Their mission was to ferret out and destroy their enemies.

IN EVERY city and village in Bulgaria, Communists TOOK OVER THE CIVIL ADMINISTRATION. Ordinary criminals—murderers and thieves—were released from prison and put into Yugoff's police.

Often they'd arrest people for no better reason than that they were well dressed.

Old grudges were settled with bullets. Bulgarians say that in nearly every municipality the chief of police, the mayor and the tax collector, and sometimes their assistants, were shot or beaten to death.

AN EXCERPT FROM WINSTON CHURCHILL'S ADDRESS TO THE HOUSE OF COMMONS, AUGUST 16, 1945.

At present there are millions of humble homes in Europe where fear is the main preoccupation of family life. A family might be gathered around the fireside in the evening, enjoying the fruits of their toil, when suddenly there is a knock at the door and heavily armed policemen appear. It may be that the father or son is called out, taken away into the dark, and no one knows whether he will ever come back or what is his fate.

Freedom from fear has been interpreted as if it meant freedom from fear of invasion. That is not the fear of ordinary families in Europe tonight. Their fear is of the policeman at the door. It is fear for the life and liberty of the individual, for the fundamental rights of men now menaced and precarious in so many lands where people tremble.

Democracy is on trial as it never was before, and we must uphold it with all our hearts and all our vigilance, and with our untiring and inexhaustible strength. In our foreign policy let us strike a continuous note of freedom and fair play.

More than a hundred former ministers, deputies and members of the late king's official household were sentenced to death at a trial in the people's courts. **PACKED WITH COMMUNIST PROSECUTORS, JUDGES AND JURORS.**

The condemned, including Prince Kyril, brother of the king, were stripped, machine-gunned and tossed into bomb craters.

According to official Bulgarian reports, the people's courts sentenced 2,007 persons to death and 3,054 to jail. Some were guilty of aiding the Germans, but many others did not deserve punishment.

Ex-Prime Minister Bagrianoff, who tried to make an armistice with the Allies and told the Germans Bulgaria was getting out of the war, was one of them.

MANY DIED ONLY BECAUSE THEY MIGHT RISE AS OPPOSITION LEADERS AND MENACE THE NEW REGIME.

Before long a strong reaction began to set in against the Soviets and the stooge government.

Bulgarians had expected a liberal democratic rule by the people. Instead they got a Communist dictatorship **MORE AUTOCRATIC than previous Nazi-controlled governments.**

(Concluded Tomorrow.)

From the Reader's Digest for October, 1945.

I Saw Russians Take Over Bulgaria

By CHARLES LANIUS

On August 18, Secretary of State James F. Byrnes informed Bulgaria that the U. S. Government did not consider the present Bulgarian government "adequately representative of the important elements of democratic opinion" and was not satisfied that the scheduled elections would permit people to vote "free from force and intimidation."

Two days later British Foreign Secretary Ernest Bevin in the House of Commons, referring to Bulgaria, Rumania and Hungary, said, "The impression we get from recent developments is that one kind of totalitarianism is being substituted for another."

What is back of these recent developments? And what is the interpretation of democracy in the Balkans at present? In order to understand the moves of the British and American governments, it is important to know the facts, to know what has gone on in the past year under an almost complete news blackout.

PART I

I WATCHED the Red army roll into war shattered Sofia, Bulgaria, at 4:10 in the afternoon of September 16, 1944. I stayed on in Bulgaria eight months to see what happens in a country the Russians take over.

I had arrived from Turkey on September 7. Bulgarian consular officials in Istanbul wanted American newspapermen in the country ahead of the Russians. A car met me at the frontier, and with two pistol-packing secret police, I bounced off over the dirt highway for Sofia.

The next morning I saw the new prime minister, Constantin Muravieff, long-time liberal. His government—a coalition of all democratic parties—had been formed the week before.

He impressed me as an honest, straight-talking democrat. He told me how desperately he was trying to conclude an armistice with the Allies.

BUT THE NEXT DAY A COMMUNIST-DOMINATED COALITION SEIZED THE GOVERNMENT AND HE WAS THROWN INTO JAIL.

The first Russians crossed the frontier on September 8. Dog-tired and filthy from battle, they rode their beaten-up vehicles like conquerors, impassive as wooden Indians.

This was a battle outfit and looked it. Pink-faced youngsters, weather-beaten old-timers with drooping mustaches, barrel-chested giants and runty anemics—all had one thing in common: **THE APPEARANCE OF FIERCE, RELENTLESS WARRIORS.**

A shining American Packard led the mud-covered, nondescript column. Jeeps and American trucks made up half the vehicles.

STORIES of rape and looting had preceded the Russians from the provinces. But cheering started when the lead vehicles passed under Stalin's portrait hanging from a hastily thrown-up red-bannered victory arch. Many Bulgars shouted their welcome.

That night Sofia's restaurants and cafes were filled with hungry Russians. Red-capped military police patrolled the streets. Buzom Russian women, complete with boots and tommy guns, appeared to take over traffic.

A week later the Russians had completed the occupation. The Red army started foraging operations. Peasants, who only a few hours before had been waving red flags, **HOWLED WHEN SOVIET SOLDIERS DROVE OFF PIGS, HORSES AND CATTLE, AND HELPED THEMSELVES TO FODDER.**

After a few disastrous incidents, the farmers learned it was best to **LET SOLDIERS TAKE WHAT THEY LIKED.**

It soon became clear the Soviets would run Bulgaria on an **INFLEXIBLE TOTALITARIAN BASIS.** They ruled indirectly but effectively through the fatherland front, a "nonpartisan" organization of the type usually favored by Moscow.

The fatherland front was organized by shrewd, auburn-haired Mme. Tzola Dragoytchova, fanatical Communist trained in Moscow, and today Bulgaria's dictator.

With the Communists controlling the well-armed mountain partisans and the Russian army penetrating the country, it was comparatively easy for her to **PUT COMMUNISTS IN KEY POSITIONS IN THE NEW GOVERNMENT.**

AT THE time of the coup d'etat Communists comprised NOT MORE THAN 5 PER CENT of the total population of roughly 6,000,000. The bulk of the people are Slav peasants, pro-Russian by tradition but definitely NOT PRO-COMMUNIST.

Nearly every peasant owns his own farm. He is his own master. Citizens of Sofia, an overgrown country town, are sons and grandsons of peasants. When a man makes money, he invests it in real property. **BIG FORTUNES ARE PRACTICALLY NONEXISTENT.**

When the Communists seized power, Anton Yugoff, a smooth-talking factory worker under death sentence for Communist activity, came out of hiding to take over

Charles Lanius has been a foreign correspondent in Europe for the past 11 years. Shortly after the war started, he joined the staff of the National Broadcasting Company and was assigned first to Rome, then Berlin. In 1941 he followed the German army through the Balkans and watched the invasion of Russia. Next he went to Switzerland and, at the end of 1943, to Turkey, where he waited for an opportunity to get back into the Balkans.

the ministry of interior and turn Bulgaria into a LAND OF TERROR.

The afternoon after the coup d'etat I heard Yugoff tell a brigade of young partisans, from a window in the war ministry, that they represented the **NEW LAW IN Bulgaria.**

The partisans, mostly teen-aged boys and girls, were armed with tommy guns and automatic pistols. Bandoleers of cartridges hung from their shoulders, grenades sagged from their waists. Yugoff told them they were now hunters instead of the hunted. Their mission was to ferret out and destroy their enemies.

IN EVERY city and village in Bulgaria, Communists TOOK OVER THE CIVIL ADMINISTRATION. Ordinary criminals—murderers and thieves—were released from prison and put into Yugoff's police.

Often they'd arrest people for no better reason than that they were well dressed.

Old grudges were settled with bullets. Bulgarians say that in nearly every municipality the chief of police, the mayor and the tax collector, and sometimes their assistants, were shot or beaten to death.

AN EXCERPT FROM WINSTON CHURCHILL'S ADDRESS TO THE HOUSE OF COMMONS, AUGUST 16, 1945.

At present there are millions of humble homes in Europe where fear is the main preoccupation of family life. A family might be gathered around the fireside in the evening, enjoying the fruits of their toil, when suddenly there is a knock at the door and heavily armed policemen appear. It may be that the father or son is called out, taken away into the dark, and no one knows whether he will ever come back or what is his fate.

Freedom from fear has been interpreted as if it meant freedom from fear of invasion. That is not the fear of ordinary families in Europe tonight. Their fear is of the policeman at the door. It is fear for the life and liberty of the individual, for the fundamental rights of men now menaced and precarious in so many lands where people tremble.

Democracy is on trial as it never was before, and we must uphold it with all our hearts and all our vigilance, and with our untiring and inexhaustible strength. In our foreign policy let us strike a continuous note of freedom and fair play.

More than a hundred former ministers, deputies and members of the late king's official household were sentenced to death at a trial in the people's courts. **PACKED WITH COMMUNIST PROSECUTORS, JUDGES AND JURORS.**

The condemned, including Prince Kyril, brother of the king, were stripped, machine-gunned and tossed into bomb craters.

According to official Bulgarian reports, the people's courts sentenced 2,007 persons to death and 3,054 to jail. Some were guilty of aiding the Germans, but many others did not deserve punishment.

Ex-Prime Minister Bagrianoff, who tried to make an armistice with the Allies and told the Germans Bulgaria was getting out of the war, was one of them.

MANY DIED ONLY BECAUSE THEY MIGHT RISE AS OPPOSITION LEADERS AND MENACE THE NEW REGIME.

Before long a strong reaction began to set in against the Soviets and the stooge government.

Bulgarians had expected a liberal democratic rule by the people. Instead they got a Communist dictatorship **MORE AUTOCRATIC than previous Nazi-controlled governments.**

(Concluded Tomorrow.)

Допълнителна литература

Ангелов Веселин, „Третата национална катастрофа“ – съветската окупация в България 1944-1947 г., изд. „Анико“, С., 2005 г.

Архив на Националната следствена служба, дело №4/1990 г. по описа на Главна прокуратура за разследване на причините за икономическата катастрофа.

Вачков, Даниел, „Изпълнението на финансово-икономическите клаузи на Съглашението за примирие с България от 28 октомври 1944 г.“, сп. „Исторически преглед“ през 2004 г.

Държавна агенция „Архиви, фонд 136 – решения на Министерски съвет.

Куков о. р. полк. Кольо, „Трети Украински фронт в България през септември 1944 г.“, сп. „Военноисторически сборник“, кн. 4, 1984 г.

Огнянов Любомир, „Държавно-политическата система на България 1944-1948 г.“, издателство на БАН, С., 1993 г.

Судоплатов Павел, „Кремъл и Лубянка – спецоперации 1930-1950“, ИК „Прозорец“, С., 2002 г.

Шарланов Диню, „Тиранията“, ИК „Стрелец“, С. 1997 г.

Deutsche Quellen und Literatur:

Appelius, Stefan: Bulgarien. Europas Ferner Osten, Bonn 2006

Bretholz, Wolfgang: Ich sah sie stürzen. Wien, München, Basel 1955.

Creutzberger, Stefan, Görtemaker, Manfred (Hg.): Gleichschaltung unter Stalin? Die Entwicklung der Parteien im östlichen Europa 1944 – 1949, München 2002.

Geschichte Südosteuropas, hrsg. von Konrad Clewing und Oliver Jens Schmitt, Regensburg 2011.

Христо Христов (р. 1967) е български разследващ журналист и документалист, изследващ архивите на бившата Държавна сигурност (ДС), задграничните дружества с българско участие на комунистическия режим на Народна република България, организираната престъпност, работата на МВР и специалните служби. Автор на редица исторически монографии и три поетични книги. Като изследовател работи със съдебни архиви, обект на които са различни престъпления на комунизма и до които други изследователи или историци не са имали достъп. Той е единственият журналист и изследовател, водил и спечелил съдебни дела за достъп до документи на ДС в периоди, когато държавното управление е водило рестриктивна политика. По този начин той прави обществено достъпни редица документални факти от комунистическото минало, които отсъстват в другите държавни архиви.

Снимките са ни любезно предоставени от
Яна Узунова от архив Тодор Славчев.

Всички права запазени. Никоя част от тази работа не може да бъде възпроизвеждана или използвана, в каквато и да е форма или по какъвто и да е начин, електронно или механично, без писмено разрешение на издателя.

Дизайн и техническа обработка: Станислав Филипов, Марио Видов.

© 2013 „Фондация Конрад Аденауер България“

www.kas.de/bulgarien/bg